

Фалько С. А.

ORCID: 0000-0002-8266-2643

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

гуманітарного факультету

Національна академія Національної гвардії України

м. Харків, Україна

ВІЙСКОВА МОДЕРНІЗАЦІЯ КИТАЮ НАПРИКІНЦІ ХІХ – В ПЕРШОЇ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.: ФАКТОРИ ТА ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА

Ключові слова: Китай, іноземні військові професіонали, військова модернізація, військові місії.

Китай перебував у стані війни протягом багатьох років. Для китайців війни з європейцями, американцями і японцями на межі ХІХ – ХХ ст., а також громадянські війни першої половини ХХ ст., є сторінками однієї історії. Військові дії в країні тривали з перервами протягом 1894–1948 рр. [1, р. 3]. У зв'язку з важливістю військової сфери в історії Китаю актуальним для наукового дискурсу є розв'язання проблеми щодо ролі діяльності військових місій з Європи, Японії та США в арміях Піднебесної, а також дослідження особливостей військової модернізації Китайської держави [2, р. 388].

Перша половина ХХ ст. була під впливом боротьби за модернізацію щодо політичної і соціальної революції. Без сумніву, китайці усвідомлювали неминучу необхідність обов'язкового перетворення китайського суспільства і збройних сил країни. Багато в чому політична боротьба означеного періоду визначала хід реформ. У цей період збройні сили та їхня боєздатність вирішували результат протистоянь різних політичних сил. Кожен режим ніс із собою погляди політичної еліти на військові реформи. У досліджуваній період китайські лідери шукали підтримки в проведенні військових реформ у наймі іноземних військових фахівців. Так, Лі Хунчжан у військових перетвореннях залучав до співпраці німецьких військових фахівців [3, р. 31]. Консервативний генерал Юань Шікай орієнтувався на військову модель Японії і запрошував до країни японських інструкторів [4, р. 84]. Сунь Ятсен, запросив офіцерів з СРСР. Радянські радники з 1924 р. активно допомагали поліпшити військову освіту в академії Вайпу. Після початку збройного протистояння з комуністами, у 1928 р. лідер Гомінь-

дану Чан Кайши залучив так звану німецьку «Консультативну місію» [2, р. 387].

У процесі дослідження даної проблематики можна виділити декілька періодів, в які активно діяли військові місії в Китаї. Перший період охоплює кінець XIX ст. – час, коли британські та німецькі офіцери працювали над модернізацією армії Піднебесної на чолі з Лі Хунчжаном [6, р. 226]. Цей період завершився нищівною військовою поразкою від Японської імперії в 1895 р. і багатонаціональною інтервенцією під час повстання Їхетуанів 1899–1902 рр [1, р. 15]. Ці трагічні події призвели до нового етапу військових реформ під керівництвом воєначальника Юань Шикай. У модернізації китайської армії беруть участь японські військові інструктори. Одночасно задіюється і німецька військова місія. Поступово у 20-х рр. XX ст. Китай входить в епоху воєн мілітаристських кланів, започатковуючи новий період реформ. У цей період найбільш послідовний рух до військових перетворень був у військах Сунь Ятсена, які очолював генерал Чан Кайши. Щойно створений Радянський Союз підтримує націоналістичний рух на чолі з Сунь Ятеном. У 1924 р. в армію генерала Чан Кайши, що перебуває під керівництвом Суня, прибули радянські військові радники, але зіткнення Чана з комуністами Китаю призводить до розриву політичних контактів між Гоміньданом і Радянським Союзом. Чан Кайши знову звертається по допомогу до німецьких військових фахівців. Цього разу німці, які були обмежені в інструкторській діяльності Версальським миром 1919 р., приїжджають до Китаю таємно. Протягом 1927–1938 рр. понад 150 німецьких офіцерів служили військовими радниками в армії Чан Кайши. [2, р. 390].

У наступний період, який пов'язаний із Другою світовою війною і відмовою Гітлера у військовій допомозі Китайській державі, відбувається переорієнтація. Рейх Німеччини підтримує свого союзника – Японію. На зміну німецьким військовим інструкторам, яких відкликав Берлін, приходять американці, які консультують військових генералісимуса Чан Кайши до 1949 р. Цього року націоналістичний Китай зазнав краху на континенті і націоналісти Чана евакуювалися на Тайвань. Комуністи Мао перемогли.

Отже, у даному дослідженні будемо використовувати запропоновану вище періодизацію. Мета повідомлення – проаналізувати чинники впливу іноземних офіцерів на становлення китайської армії впродовж більш ніж півстоліття, залучаючи при цьому порівняльний метод. Серед завдань – визначити, що саме сприяло ефективному запозиченню найважливіших елементів військової справи згідно з західними зразками; що (і з якої причини) не приживалося

в китайських збройних формуваннях різних політичних режимів у досліджуваній період.

З 1868 р. по 1949 р. Китай проводить кілька хвиль військової модернізації, якій, поряд з іншими факторами, заважала політична роз'єднаність країни. У цей період модернізація китайських збройних сил за європейською моделлю була пріоритетною метою китайської еліти. Війни і революції продемонстрували, що перемога дісталася арміям, які були найкраще військово організованими, знаючими, озброєними і оснащеними за сучасною (на той час) моделлю, орієнтованою, як правило, на європейську військову справу [7, р. 43].

Пошук нового політичного порядку здійснювався як на полі бою, так і в урядових кабінетах. Усі лідери нового Китаю, що народжувався в збройній боротьбі, розуміли, що для реалізації їхнього політичного курсу буде потрібна військова міць. Так, Юань Шикай запропонував модернізовану імперську систему і у своїх діях він спирався на Бейпінську армію – найкращу на той час із модернізованих армій Китаю [1, р. 36]. Сунь Ятсен, який пропонував прогресивну демократію в американському стилі, розумів, що військова модернізація армії була необхідною передумовою для політичних реформ. Чан Кайші стверджував, що є спадкоємцем Суня, але він також був генералісимумом, і його влада спиралася на так звану Центральну армію та на групу офіцерів Вампоа. Мао Цзедун та комуністи відверто заявили, що «гвинтівка народжує владу». Істотну роль в його перемозі зіграла радянська військова допомога. Дослідники наголошують, що Громадянська війна в Китаї, яку вела Комуністична партія, знаменує собою радикальний концептуальний прогрес у військовій науці, але фактично перемога маоїстів безпосередньо залежала від військових успіхів у Північному Китаї, які, без сумніву, є фактом вмілого застосування стандартної військової науки [1, р. 5].

Таким чином, політичні лідери чітко розуміли, що для утримання влади необхідно спочатку здобути військову перемогу. Роль військових перетворень різних армійських формувань, безумовно, була одним із вирішальних факторів у цій нещадній боротьбі. [2 р. 387].

У даному контексті варто зазначити напрямки, в яких потрібна була іноземна військова допомога. Так, сучасна армія не може існувати без професійного офіцерського складу. Офіцерський корпус створює та покращує систему бойової підготовки та організує збройні сили за найбільш раціональним (з військової точки зору) зразком. Відтак вивчення етапів становлення військової освіти в Китаї має актуальну наукову проблему щодо осмислення трансформації військових навчань збройних сил Китаю в досліджуваній період.

Основним каменем спотикання для ефективних реформ була відсутність професійних знань у військовій галузі китайських лідерів. Відчуття страху було у зв'язку з побоюванням порушити рівновагу китайської культурної моделі на всіх рівнях збройних сил і втратити контроль над ними. З цієї причини, як правило, навколо військових навчальних закладів формувалися політичні угруповання, в яких особиста відданість вождю була вирішальною мотивацією [7, р. 20]. І Лі Хунчан, і Юань Шикай, і Чан Кайші, і Мао – усі розуміли значення командного корпусу щодо підвищення професійного рівня армії. Вони активно шукали підтримки в особі іноземних військових фахівців. Побоювання китайських лідерів щодо загрози іноземного втручання у китайські військові справи були цілком обґрунтованими. Тому фактор утримання іноземних військових радників під своїм контролем завжди був одним з вирішальних при виборі військової моделі [7, р. 18].

Найважливішим напрямом дослідження в контексті модернізації Збройних сил Китаю за сучасною моделлю є вивчення економічної бази переозброєння держави [5, р. 226]. Цікаво, що на різних етапах ХХ ст. докладалися чималі зусилля щодо створення матеріальної основи для переозброєння Китаю, які, на жаль, не давали бажаного результату [9, с. 47]. Зазвичай, економічні реформи стикалися з розвалом політичних структур країни. Важливим аспектом створення економічної бази для виробництва зброї була відсутність високопрофесійних інженерних кадрів, зазвичай, європейців чи американців, які зналися на сучасних зразках озброєння. Утім, численне залучення іноземних військових фахівців у галузі військової економіки не давало бажаного результату. Очевидно, нескінченна низка воєн усередині Китаю та наявність численних угруповань і кланів, що орієнтувалися на різні цілі, розбалансувало будівництво сильних збройних сил держави. Таким чином, відсутність політичної єдності заважала країні створити сучасне військове виробництво для переозброєння своїх військ. [9, р. 285].

Важливим фактором в організації військових перетворень з використанням іноземних військових місій був і людський фактор. У зв'язку з цим цікавим є питання про лідерів, які очолювали ці іноземні військові місії. Слід зазначити, що серед європейських військових лідерів були відомі офіцери, які виконували свої службові обов'язки у Китаї. Наприклад, майбутній начальник генерального штабу Німеччина Еріх фон Фалькенгайм тривалий час служив на Сході. Командувач Рейхсвером у 20-ті рр. ХХ ст. генерал Ганс фон Зект був запрошений Чан Кайші для консультування військових реформ армії Гоміндану. Чан планував також запросити французького маршала Фоша на

допомогу. Військовий лідер Червоної армії В.К. Блюхер також тривалий час очолював радянську військову місію у Китаї. Він мав значний вплив на модернізацію військової школи в місті Вампу. Після відмови Німеччини співпрацювати з режимом гоміндану Чан Кайші вдалося залучити до участі в модернізації збройних сил Китаю американських військових радників на чолі з відомим генералом армії США Джозеф Уоррен Стіллуелл [10]. Начальник штабу армії США генерал Джордж Маршал на початку своєї кар'єри також тривалий час служив на різних військових посадах у Китаї. До речі, з грудні 1945 р. по січень 1947 р. генерал Джордж Маршал був спеціальним представником президента США у Китаї. Таким чином, роль лідера військової місії є одним із вирішальних факторів успішної діяльності фахівців.

Слід зазначити, що фактори, які впливають на проведення військових реформ у збройних формуваннях політичних угруповань Китаю, є актуальною і перспективною темою в контексті наукового дискурсу.

Література:

1. Dreyer E. *China at War 1901-1949*. London: Routledge, 1995. 432 p.
2. Sutton D. German Advice and Residual Warlordism in the Nanking Decade: Influences on Nationalist Military Training and Strategy. *The China Quarterly*. 1982. No. 91. P. 386–410.
3. Kaske E. *Bismarcks Missionare: deutsche Militarinstruktore in China 1884–1890*. Wiesbaden, 2002. 293 p.
4. Kaske E. Teachers, Drillmasters or Arms Dealers? German Military Instructors in China 1870–1914. *Berliner China-Hefte* 23. October 2002. P. 82–98. p.
5. Chen H. China's Paths to Modern Technology: From Institutional Innovations to Confucian Scholarly Learning of Arts, 1860-1885. *Artefact*. 2023. 18. P. 223–256.
6. Фалько С. А. Діяльність воєнно-інструкторських місій європейських країн і США в арміях держав, що реформували збройні сили (остання третина XIX – перша третина XX ст.): проблеми та перспективи досліджень. *Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал*. 2022. Київ. No 2, 18. С. 41–64.
7. Smith R. The Reform of Military Education in Late Ch'ing China, 1842–1895. *Journal of the Hong Kong Branch of the Royal Asiatic Society*. Vol. 18. 1978. P. 15–40.
8. Фалько С. А. Поставки зброї з Європи і США в Азію у другій половині XIX – початку XX ст.: порівняльний аналіз. *Воєнно-історичний вісник* : збірник наукових праць Національного університету оборони України. К. : ЦП «Компринт», 2019. Вип. 4 (30). С. 19–31.

9. Benjamin A. Elman. Naval Warfare and the Refraction of China's Self-Strengthening Reforms into Scientific and Technological Failure, 1865–1895. *Modern Asian Studies*. May, 2004, Vol. 38, No. 2. P. 283–326.

10. Tuchman B. Stilwell and the American Experience in China, 1911–45. New York : Macmillan, 1971. 768 p.